

1965, 1969, 1973 VE 1977 SEÇİMLERİNDE İSTANBUL İLİNDE CHP'NİN SİYASAL DEVŞİRME KALIBI VE ELİT YAPISI (II)

Ahmet KOTİL*

II. SİYASET - İÇİ DEĞİŞKENLER** ULUSAL VE YEREL MECLİS ÜYELİĞİ

Önce MV'leri ve A-A'larının önseçimler öncesindeki işleriyle ilgili verileri sunalım.

Tablo: 12
MV'lerinin Şimdiki İşlerine Göre Dağılımları (% olarak)

	1965	1969	1973	1977	Toplam
İktisadi elit	12.5	18.2	—	4.3	6.6
Bürokrasi	—	—	—	4.3	1.7
Serbest meslek	12.5	—	22.3	—	8.4
Ücretli orta sınıf	—	9.1	—	—	1.7
Geleneksel orta sınıf	—	—	—	4.3	1.7
Sendikacı	—	9.1	5.6	—	3.3
Yerel siyasal elit	—	9.1	33.3	39.1	26.7
Ulusal siyasal elit	75.0	54.5	38.9	47.8	50.0
TOPLAM	100.0	100.0	100.1	99.8	100.1

1) Yerel (Belediye Meclisi, İl Genel Meclisi Üyeleri, Belediye Başkanları) ve ulusal (Millet Meclisi ve Senato üyeleri) meclis üyeleri sürekli olarak MV'lerinin büyük çoğunluğunu oluşturmaktadırlar. MV'lerinin 1965'de % 75.0'i, 1969'da % 63.6'sı, 1973'de % 72.2'si, 1977'de % 86.9'u, ortalama % 76.7'si, MV seçildikleri sırada ya yerel ya da ulusal düzeyde meclis üyesidirler. Bu neyi göstermektedir? Birincisi siyasette profesyonelleşme eğiliminin ağırlık kazandığını göstermektedir.

* Araştırma Görevlisi, Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

** Bu makalenin ilk bölümü "İktisat ve Sosyal Bilimler" dergisinin Cilt II Sayı 2'de yayımlanmıştır. İlk bölümde CHP milletvekili (MV) ve aday adayları (A-A) siyasal devşirme kalıbı yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, öğretim kurumu ve meslek gibi sosyo-ekonomik değişkenler açısından inceleniyordu.

Tablo: 13
A-A'larının Şimdiki İşlerine Göre Dağılımları (% olarak)

	1965	1969	1973	1977	Toplam
İktisadi elit	25.8	20.0	20.8	12.2	17.2
Bürokrasi	8.9	3.3	1.7	3.6	4.1
Serbest meslek	23.3	9.9	20.8	22.0	21.7
Ücretli orta sınıf	1.8	9.9	6.9	14.0	10.1
Geleneksel orta sınıf	3.6	—	1.7	3.6	2.9
Sendikacı-işçi	3.6	6.7	6.9	3.1	4.2
Diğer	—	6.7	3.4	—	1.2
Yerel siyasal elit	10.7	20.0	25.9	27.6	23.1
Ulusal siyasal elit	21.4	23.3	12.1	13.4	16.0
TOPLAM	99.1	99.8	100.2	99.5	100.5

İkincisi MV seçilmede daha önce yerel ya da ulusal meclisler düzeyinde bir siyasal tecrübe sahibi olmanın önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Nihayet siyasal elitin görece özerkliğinin bir göstergesidir.

Tüm A-A'ları arasında yerel ya da ulusal meclis üyelerinin oranı ortalama % 30.0'dur. Yıllara göre ise şöyle bir dağılım göstermektedir: 1965'de % 25.0, 1969'da % 31.6, 1973'de % 22.5, 1977'de % 33.5. Yerel ya da ulusal siyasal elitlerin tüm A-A'ları arasında MV'lere göre çok daha az temsil ediliyor oluşları, meclis üyeliği tecrübesinin MV seçilmedeki belirleyici önemine bir başka kanıt oluşturmaktadır.

Hiçbir yerel meclis üyesi MV'nin seçilmediği 1965 seçimlerini bir yana bırakırsak, 1969'dan 1977'e kadar yerel veya ulusal meclis üyesi yeni MV'lerinin oranı sürekli artmış, 1977'de en yüksek düzeyine, % 86.9'a varmıştır. Bu da gösteriyor ki, siyasal alan giderek daha çok kapanmakta, başka alanlardan atlama olanağı zayıflamakta, profesyonel siyasetçiliğin önemi giderek büyümektedir.

2) Bir önceki dönem MV'si olma, yeniden MV seçilebilmede çok etkili bir faktördür. CHP'nin İstanbul'dan oldukça az MV çıkardığı ve görece tutucu bir parti görünümünü arzettiği 1965 seçimleri ile İstanbul'da oy patlaması gerçekleştirdiği ve MV sayısını iki katına çıkardığı 1973 seçimlerini bir yana bırakırsak, diğer seçimlerde MV'lerinin takriben yarısı eski MV'dir: 1969'da MV'lerinin % 54.5'u, 1977'de % 47.8'i, ortalama % 50'si. 1965'de yukarı doğru (% 75.0), 1973'de aşağı doğru (% 38.9) bir kayma görülmektedir.

Gelişmenin yönüne bakılırsa, MV'leri arasında eski MV'lerinin oranının giderek azalma eğilimi gösterdiği farkedilir. Çok sayıda yeni sandalye kazanılan 1973 seçimlerindeki, şiddetli düşüş bir kenara bırakılırsa, eski MV'lerinin oranı 1965'de % 75 iken, 1969'da % 54.5'e, 1977'de % 47.8'e düşmüştür. Eski MV oranındaki bu azalış Türkiye'deki toplumsal değişme ve parti içindeki siyasal - örgütsel değişmeye koşut olarak, eski kadroların yanısıra toplumdaki çeşitli etkinlik alanlarından gelme

(örneğin biraz sonra ele alacağımız yerel meclislerden) yeni kadroların giderek artan bir biçimde siyasal elit statüsüne geçmeye başlamaları ile açıklanabilir. Bu açıklama, MV sayısında artışa yol açan seçim başarısını da içerir, çünkü o da bu gelişmelerin bir sonucudur.

3) MV'leri arasında ikinci önemli grubu yerel meclislerin üyeleri oluşturmaktadır. MV'lerinin ortalama % 26.7'si yerel siyasal elit kökenlidir. Önemli olan bir nokta da, bunların oranının gerek MV'leri gerek tüm A—A'ları arasında, sürekli olarak artmasıdır. 1965'de MV'leri arasında yerel siyasal elit kökenli hiç kimse yokken, bunların oranı 1969'da % 9.1'e, 1973'de % 33.3'e, 1977'de % 39.1'e yükselmiştir. Tüm A—A'larında bunların oranı 1965'de % 10.7, 1969'da % 20.0, 1973'de % 25.9, 1977'de % 27.6'dır. Bu artış bir önceki dönemde MV olanların yeni MV'leri arasındaki oranının azalmasına koşut olarak gerçekleşmiştir.

Bu artışın nedeni ve anlamı nedir? Görünürdeki oy patlaması ve onun sağladığı MV sayısındaki artıştır. Fakat bu oy patlamasının sağladığı yeni sandalyeler neden çoğunlukla yerel meclis üyelerine gitmiştir?

İlk göze çarpan husus yerel meclis üyelerinin önseçimlerde ilk başarıyı 1969'da, yani "Ortanın Solu" siyasetinin benimsenmesinden sonra sağlamış olmalarıdır. Ama esas büyük artış, parti içi iktidarın değişmesinden sonra, 1973'de olmuştur. Nitekim tüm A—A'ları ele alındığında, patlamanın 1965'den 1969'a, % 10.7'den % 20.0'ye yükselişle gerçekleştiği, ama bu yeni unsurların MV seçilmede görece başarısız kaldıkları (MV'lerinin sadece % 9.1'i) anlaşılmaktadır. O halde "demokratik sol" hareketle yerel meclis üyelerinin MV seçilebilmeleri, "yükselme" leri arasında yakın bir ilişki vardır. O dönemde CHP içindeki hizipler mücadelesinin gelişimine bakılırsa, bu eğilim bir ölçüde anlaşılabilir. Gerek Feyzioğlu hizbine karşı mücadelede "Ortanın solu" grubu, gerekse Satır hizbine karşı mücadelede Ecevit hizbi partinin yerel örgütlerine dayanmışlar, Feyzioğlu hizbi en büyük desteği parlamenterler arasında bulurken Satır hizbi de parti parlamento grubuna dayanmıştır. Örneğin 1969—73 devresi İstanbul MV'lerinin çoğunluğu, V. Olağanüstü Kurultay'daki güven oylamasında Genel Sekreter yanlısı Parti Meclisi aleyhinde oy kullanmışlardır. İstanbul il delegelerinin ezici çoğunluğu ise lehte oy kullanmıştır⁵⁴. CHP içindeki hizipler mücadelesi örgütsel planda, parlamento grubu ile yerel parti örgütleri ve Parti Meclisi arasındaki mücadele biçiminde yansımıştır. Tutucu kadro partilerinin parlamenterlere, "sol" partilerin parti örgütlerine dayandığı düşünülürse, örgütsel planda bu türden bir ayrışma doğal sayılabilir. Öte yandan yerel meclislerin yerel parti örgütleriyle, ulusal parlamentoya göre daha sıkı, daha günbegün ilişkiler içinde olacağı tahmin edilebilir. Sonuç olarak, parti içindeki hizipler mücadelesinin seyri ve bunun örgütsel plandaki yansıması, yeni MV'leri arasında eski MV'lerinin gerilemesi, yerel meclis üyelerinin yükselişini açıklamaktadır.

Fakat sorun burada tükenmemektedir. Yeni parti içi iktidar neden aradığı desteği yerel örgütlerde, yerel meclislerde bulabilmiştir? Bunun yanıtını yeni parti içi iktidarın dayandığı toplumsal güçlerin niteliğinde aramak gerekir. 1965'de ve önemli ölçüde 1969'da esas MV devşirme alanları bürokrasi (1965'de % 62.5,

54 Suna Kili, 1960—1975 döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler, İstanbul 1976, s. 421 ve devamı.

1969'da % 36.5) ve kısmen serbest mesleklerdi. Parti içinde etkinlikleri artan bazı toplumsal kesimlerin (işadamları, esnaf, ücretli orta sınıf, bazı serbest meslekçiler) mensupları ise yerel meclislere daha kolay girebiliyorlar, oralarda daha iyi temsil ediliyorlardı. Sonuç olarak yerel meclislerin toplumda ve parti içinde etkinlikleri artan bazı toplumsal kesimler için bir devşirme kanalı oluşturduğu söylenebilir. Çoğunlukla yüksek bürokrasi, eşraf, üst düzeyde serbest meslek sahiplerine dayanan eski yönetici kadrolara karşı mücadelede, yeni yönetim esas desteğini bu kesimler arasında bulmuştur. Yerel meclisler de bunları yükseltme işlevini görmüştür. Seçilmeden önce yerel meclis üyesi olan MV'lerinin meslek dağılımlarına bakıldığında şöyle bir görüntüyle karşılaşılır: 1973'de 4 serbest meslek sahibi, 1 işadamı, 1 öğretmen; 1977'de 4 serbest meslek sahibi, 2 işadamı, 2 esnaf...

3. Son işi işadamlığı olup da MV seçilen iki kişiye rastlanmaktadır, bunlardan biri emekli askerdir, yani esas belirleyici yönü 27 Mayısçılığıdır. Doğrudan doğruya MV'liğine atlayan işadamları, görülüyor ki, çok az sayıdadır. Üstelik bunlar 1972'den önce, 1965 ve 1969'da yani parti içi yönetim değişikliğinden önce MV seçilmişlerdir. Buna karşılık, işadamları ve managerler, yani iktisadi elit tüm A—A'ları arasında yerel meclis üyeleri ve serbest meslek sahiplerinden sonra en iyi temsil edilen gruptur: Ortalama % 17.2, 1965'de % 25.8, 1969'da % 20.0, 1973'de % 20.8, 1977'de % 12.2. Bu veriler de göstermektedir ki, iktisadi elit, siyasal elit olma istekliliği göstermekte, ama salt iktidasi kaynaklarına dayanarak bu statüye yükselmemektedir. Bir başka husus da A—A'ları arasında bunların oranının düşme eğilimi göstermesidir, bu düşüş özellikle 1977'de belirgindir.

4. MV'leri arasında şimdiki işi yüksek bürokratik olanlara raslanmamaktadır. Tek tek bireyleri ele aldığımızda ilginç bir durumla karşılaşılmaktadır. 1965'deki 4 bürokrat (meslek bakımından) MV'nin, 1969'daki 3 bürokrat MV'nin 2'si 1961'den beri MV'dir. 1973'de yeni bir isme rastlanmamaktadır, 1977'de 3 yeni addan 2'si öğretim üyesidir. Sonuç olarak çeşitli dönemlerde MV seçilen 10 bürokratin (6'si idari aygıttan, 2'si asker, 2'si öğretim üyesi) 6'sı 1969'dan önce MV seçilmiş, bunlardan yalnızca 1'i 1972'den sonra partide kalmıştır. 1965 ertesinde MV seçilebilmiş 3 bürokrattan 2'si SBF öğretim üyesi, 1'i DPT uzmanıdır. Klasik idari aygıttan ve askeri aygıttan devşirme olmamıştır. Sonuç olarak 60'ların ikinci yarısından itibaren CHP'nin bir bürokrat partisi olmaktan çıktığı yolundaki vargımızın bu verilerin ışığında daha da güçlendiği söylenebilir.

5. Sendikacılık yapmayan işçilerin MV seçilemedikleri ve A—A'lığı için de pek başvurmadıkları yolundaki saptama "şimdiki iş" ile ilgili verilerin incelenmesi sonucunda da doğrulanmaktadır. Halen işçilik yapanlar arasından A—A'lığı için başvuran pek çıkmamaktadır. A—A'lığına giden yol genellikle sendikacılıktan geçmektedir. A—A'ları ya işçilikten sendikacılığa geçmiş ya da hem sendikacılık hem yerel yöneticiliğe geçmiş kişiler olmaktadır. Sosyal-demokrat partilere özgü sendikal bürokrasiye CHP'de de rastlanmaktadır, ama diğer gruplara göre fazla ağırlıklı değildir. Örgütsüz işçi kesiminin hemen hiç, örgütlü olmakla birlikte sendikal ya da yerel bürokrasi içinde (Michels'e göre sosyal-demokrat partilere özgü bürokrasinin iki önemli kolu) yer almayan işçilerin ise çok az siyasal görev alarak katılma eğilimine sahip oldukları görülmektedir.

GEÇİŞ KANALLARI

Bu bölümde MV seçilmiş kişilerin MV olmadan önce ne gibi statü değişiklikleri geçirdiklerini inceleyeceğiz, yani meslekle şimdiki iş arasında ilişkiler arayacağız.

1. İktisadi elitten gelen kişiler ulusal siyasal elite nadiren doğrudan doğruya geçerler. İktisadi elit kökenliler tüm MV'lerinin % 13.4'ünü oluşturmakta, bunun içinde yalnızca % 1.7'si ara bir kanaldan geçmeden MV'liğine atılmaktadır. Her MV'yi salt ilk seçildiği yılda ele alırsak, iktisadi elit kökenli MV'lerinin salt % 20'si dolaysız olarak MV'liğine geçmektedir. Demek ki, ulusal siyasal elite katılabilmek için salt iktisadi kaynaklar yeterli olmamaktadır. Bu tür MV'lerinin büyük çoğunluğu yerel meclislerden geçerler: % 13.4 içinde % 6.7 (% 5.0'ı bir önceki dönemde de MV'ydi), ilk seçildiği yıl dikkate alındığında da iktisadi elit kökenli MV'lerinin % 80'i.

Doğrudan MV'liğe geçişin çok az oluşu CHP'nin iktisadi elite ilişkilerinin zayıf olduğunun da bir göstergesidir. Bu, aynı zamanda CHP'nin sözkonusu kesimin baskı grubu örgütlenmeleriyle dolaysız bağlarının zayıflığının da bir kanıtıdır. Nitekim iktisadi elit kökenli MV'ler arasında, sözkonusu kesimin meslek örgütlerinde (Ticaret Odaları, Sanayi Odaları, vb.) önemli bir görevi olan kişiler yoktur.

2. Yüksek bürokratların MV'liğine geçişleri genellikle dolaysız olmaktadır. Bürokrat kökenli MV'lerinin % 62.5'u bürokrasiden MV'liğine doğrudan geçmişlerdir. Yerel yöneticilik ve managerlik (özel sektör üst kademe yöneticiliği) ara aşamalarından geçerek MV'liğe atlayan birer örnek vardır (% 12.5'ar).

Bürokrasiden siyasal elit statüsüne dolaysız geçiş çağdaş toplumdaki bürokrasi-siyaset osmozunu ifade ettiği gibi onun bir sonucudur da. Çağdaş siyasal sistemlerde önemli kararlar bürokrasinin tepeleri ile siyasetin tepeleri (özellikle hükümet) tarafından birlikte alınmaktadır⁵⁵. Nitekim bürokrat kökenli MV'leri çoğu kez bakan olmaktadır, yani daha önce dolaylı olarak katıldıkları karar alma sürecine böylece doğrudan ve hukuksal olarak katılabilmektedirler.

Askeri elitten MV'liğine geçişte rastladığımız tek ara aşama işadamlığıdır.

3. Serbest meslek sahipleri kısmen doğrudan kısmen de yerel meclis üyeliği aracılığıyla MV'liğine geçmektedirler. Daha küçük oranlarda olmak üzere sendikacılık veya managerlikten sonra MV olanlarına da rastlanmaktadır. Serbest meslek sahibi MV'lerinin % 37.5'u doğrudan doğruya, % 50.0'si yerel meclis üyesi olduktan sonra MV olmaktadır. Sendikacılık ve managerlikten geçenler ise her ikisi de eşit ağırlıkta olmak üzere % 12.5 oranındadır.

İğinc bir husus da 1965 ve 1969'da tüm serbest meslek sahibi MV'leri belirli bir ara aşamadan geçmeksizin, doğrudan doğruya MV olmuşlarken, bunların 1973'de % 44.4'ü, 1977'de % 80'inin yerel meclis üyeliğinden sonra MV seçilmiş olmalarıdır. Bu da yerel meclislerin artan önemine bir başka kanıttır. Ayrıca MV olmak için serbest meslek sahipliğinin artık tek başına yeterli olmamaya başladığını da göstermektedir.

55 Nicos Poulantzas, *Etat, pouvoir et socialisme*, Paris 1978, "L'irresistible ascension de la bureaucratie" bölümü.

4. MV seçilen sendikacılar herhangi bir ara basamaktan geçmeden, doğrudan doğruya sendikacılıktan MV'liğine geçmişlerdir. Bunlar işçilikten gelmedir, ama uzun süredir işçilik yapmamaktadırlar ve sendikalarda üst kademe yöneticileridir. Bu da gösteriyor ki, sendikalar MV olmada ana kanallardan biri olmamakla birlikte, az sayıda sendikacının MV olmasına yetebilecek kadar kaynak sağlayabilmektedir. Bu kaynaklardan en önemlisi giderek büyük bir oy kitlesi oluşturmaya başlayan işçilerin temsilciliği görevidir. Ayrıca sendikacılık siyasal kadrolarla yoğun ilişkiler kurabilmede oldukça elverişli bir konuma sahip olan bir görev türüdür.

Toparlarsak: MV'liğine geçişte tek önemli ara basamak yerel meclis üyeliğidir. Kuşkusuz yerel meclis üyeliği tek başına yeterli bir kaynak değildir. Çok önemli bir rolü olduğunu vurgulayacağımız parti faaliyetlerini tahlil dışı bırakırsak, iktisadi kaynaklara sahip olma (işadamlığı...), mesleki özellikler (serbest meslek sahipleri) ve eğitim düzeyi (yükseköğrenim) yerel meclis üyeliği ile birleşince, siyasal elit statüsüne yükselmek için elverişli koşullar oluşmaktadır. Yerel yöneticilik belirli özelliklere sahip kişilerin, MV olma sürecinde, bir süre bekledikleri ve gitgide önemli artan bir ara aşamadır.

Doğrudan doğruya MV'liğine geçen kişiler genellikle bürokrasi ve sendikalar-
dan gelmektedir. Bu iki kurumsal alanın siyasetle yakın ilişkileri bunda mutlaka etkili olmaktadır. Zenginlik MV olmak için tek başına yeterli değildir, yerel yönetimler (ve muhtemelen parti) düzeyinde siyasal bir etkinlikle birleşmesi gerekmektedir.

PARTİYE GİRİŞ TARİHİ

Partiye giriş tarihi değişkeninin, partide kuşaklararası tabakalaşma olgusu-
nu ⁵⁶ ve bunun siyasal elitlik üzerindeki etkilerini belirlemek amacıyla inceleye-
ceğiz.

Kuşakları iki önemli değişkeni gözönünde tutarak belirleyeceğiz: Türkiye'nin sosyo-ekonomik yapısı ve siyasal yaşamındaki gelişme ve değişimler ile CHP'nin siyasal ve örgütsel yönden geçirdiği değişimler. Kuşkusuz bu iki değişkeni bütün yönleriyle ele alacak değiliz, sadece ana hatlarıyla bir ayırım yapmaya çalışacağız.

Yedi değişik kuşak ayırdedeceğiz:

1) 1946 öncesi kuşak, tek parti döneminde partiye katılmış, Kemalist ideoloji tarafından büyük ölçüde etkilenmiş, tek partinin yerel parti ve devlet görevlileri örgütleri görünümündeki kitle örgütlerinde (Halkevleri gibi) çalışmış, genellikle devlet bürokrasisinde yer almış Cumhuriyetin ilk kuşağı;

2) Bir önceki kuşakla benzer özellikleri paylaşan, ama DP'nin yükseliş döneminde partiye katılmış, yani belli bir tercih yaparak partiye gelmiş 1946-50 kuşağı;

3) DP'nin hakim parti özellikleri gösterdiği ⁵⁷, CHP'nin ise özellikle parlamentodaki etkinliğinin çok zayıfladığı, bazı baskılara maruz kaldığı, Türkiye top-

56 Kuşaklararası tabakalaşma ile ilgili olarak bkz. Annie Kriegel, *Fransız Komünistleri*, İstanbul 1976, s. 89 ve devamı.

57 Hakim parti (parti dominant) kavramı ile ilgili olarak bkz. R.G. Schwartzberg, *Sociologie politique*, Paris 1974, s. 550 ve devamı. Giovanni Sartori DP dönemi predominant (hakim) parti sistemi olarak niteler. Bkz. Sartori, *Parties and Party Systems*, New York 1976, s. 198 ve devamı.

lumunun hızlı bir değişme sürecine girdiği, eski durağan yapıların çözüldüğü, hızlı bir coğrafi ve toplumsal hareketliliğin başladığı bir dönemde partiye katılan ve söz-konusu değişmeler sonucunda durumları görece sarsılmış unsurlardan oluşan, (Özbudun'un İzmir araştırmasında CHP liderlerinin, AP'lilerin aksine, baba meslekleri itibarıyla elit statüsüne mensup ve yukarı doğru fazla bir hareketlilik göstermeyen bir grup oluşturduklarını belirtir) ⁵⁸ 1950—60 kuşağı;

4) 27 Mayıs'tan sonraki koalisyon hükümetleri döneminde, yani CHP'nin fiilen iktidarda olduğu ve DP'nin izleyicisi partilerin bir ölçüde sinmiş olduğu, bürokrat elit kesimin elitist ideolojisi ve "planlı yoldan kalkınma" gibi yeni programlarla yeni bir canlılık gösterdiği bir dönemde partiye katılan 1960—65 kuşağı;

5) Modernleşme, sanayileşme, köyden kente göç, toplumsal hareketliliğin yeniden artması gibi özelliklerle tanınan, yine bu gelişmelerin etkisiyle yeni bazı toplumsal kesimlerin siyasal hareketlilik içine girdiği, katılma ve bölüşüm bunalımlarının gündeme geldiği; partinin ortanın solu siyasetiyle kısmen sola kaydığı, eski kadrolarında büyük bir değişme olmadan yeni toplumsal güçlere açıldığı bir dönemde, AP iktidarları döneminde partiye katılan 1965—70 kuşağı;

6) Parlamenter demokrasinin kısmi bir kesintiye uğradığı 12 Mart rejimi sırasında, partideki siyaset değişikliğinin yönetim değişikliğiyle tamamlandığı, partinin sosyal-demokrat yönelimli bir yönetime kavuştuğu bir dönemde partiye katılan 1971—73 kuşağı;

7) İktisadi patlamanın yavaşlayarak devam ettiği, toplumsal çatışmaların şiddetlendiği, siyasal bakımdan istikrarsız; bu arada CHP'nin de uzun bir aradan sonra güçlenerek başlıca iktidar alternatifi ve bizzat hükümet olduğu bir dönemde, bir yandan yeni siyasal çizgi ve toplumsal çatışmaların etkisiyle CHP'ileşen toplumsal güçlerden kaynaklanmış bir grubun, öte yandan CHP'nin başlıca iktidar adayı ve bir ara iktidar partisi olmasının etkisiyle bu partiye yönelen heterojen bir grubun oluşturduğu 1974—77 kuşağı.

Bu saptamalardan sonra verileri sunabiliriz:

Tablo: 14
MV'lerinin Üyelik Tarihlerine Göre Dağılımı (% olarak)

	1965	1969	1973	1977	Toplam
1946 öncesi	25.0	36.4	11.8	9.5	17.5
1946—50	12.5	9.1	11.8	—	7.0
1951—59	37.5	27.2	41.1	47.8	42.1
1960—65	25.0	9.1	11.8	14.3	14.0
1966—70		18.2	23.5	19.0	17.5
1971—73			—	4.8	1.7
1974—77				—	—
TOPLAM	100.0	100.0	100.0	95.4	99.8

58 Ergun Özbudun, İzmir'de Siyasal Parti Yöneticilerinin Sosyo-Ekonomik Nitelikleri, Prof. Dr. Osman F. Berki'ye Armağan, Ankara 1977, s. 658—9.

Tablo: 15
A-A'ların Üyelik Tarihlerine Göre Dağılımı (% olarak)

	1965	1969	1973	1977	Toplam
1956 öncesi	14.8	20.0	8.3	8.6	11.1
1946-50	11.1	10.0	6.2	2.1	5.5
1951-59	50.0	43.3	45.8	49.6	48.3
1960-65	24.1	16.7	10.4	7.9	12.5
1966-70		10.0	18.8	11.5	10.3
1971-73			10.4	9.3	6.6
1974-77				10.7	5.5
TOPLAM	100.0	100.0	99.9	99.7	99.8

Tabloları değerlendirmeden önce bir başka saptamada bulunmak zorunlu olmaktadır. Yedi kuşağın her biri değişik sayıda yılı kapsamaktadır. Birinci kuşak 22 yılı, ikinci kuşak 5 yılı, üçüncü kuşak 9 yılı, dördüncü kuşak 6 yılı, beşinci kuşak 5 yılı, altıncı kuşak 3 yılı, yedinci kuşak 4 yılı kapsamaktadır. Dolayısıyla karşılaş-tırma yapmak zorlaşmaktadır, kesinlikle geçerli bazı sonuçlara ulaşmak için kuşak-ların eşit ağırlıkta olmaları gerekir. Bu nedenle değerlendirmelerimizde belli bir hata marjını gözönünde bulundurmakta yarar vardır. Bu kayıtla bazı saptamalarda bul-nabiliriz:

1) 1965 ve 1969 seçimlerinde tek parti ve 1946-50 dönemlerinde, yani CHP'nin iktidarda olduğu ve bir devlet-partisi niteliği taşıdığı bir dönemde partiye üye olmuş MV'leri oldukça büyük bir grup oluşturmaktadır, hatta hakim grup oldukları bile söylenebilir: 1969'da % 45.6, 1965'de % 37.5. 1965'de tek parti dö-neminin kadroları daha büyük bir oran tutturmuş sayılmalıdırlar, çünkü partiye devletin iç içe olduğu o dönemde yetişmiş bazı bürokratlar ancak daha sonraki yıl-larda partiye fiilen üye olmuşlardır. Buna karşılık 1973 ve 1977'de bu grup ikinci plana düşmektedir, hatta 1977'de tamamen ortadan silinmeye yüz tutmaktadır: 1973'de % 23.6, 1977'de % 9.5.

Tüm A-A'ları arasında bu kuşaklar 1965 ve 1969'da hakim grubu oluşturmaktan uzaktırlar, ama 1973 ve 1977'de oranları çok daha azalmaktadır.

Bu duruma yol açan etmenler arasında akla ilk gelen kuşkusuz doğal yasadır. Eski üyeler ya ölmekte, ya da yaşlılıktan ötürü siyasal yaşamdan çekilmektedirler. Fakat doğal yasa tek başına açıklayıcı olamaz. Örneğin 1969'da gerek MV'leri gerek tüm A-A'ları arasında 1950 öncesi dönemde üye olmuş kişilerin oranı 1965'e göre artmıştır. Tüm A-A'ları arasında bu grubun oranındaki düşüş, 1973'de çok serttir (% 100 azalma). Oysa 1973'de 1935-40'lardan kalma kişiler henüz 55-65 yaşlarında olmalıdırlar. O halde ikinci bir etmen aramak gerekmektedir. Bu açıdan CHP'deki yönetim değişikliği zikredilebilir. Eski kuşağın lideri İsmet İnönü'nün parti liderliğinden düşmesi ve ardından partiden ayrılması sözkonusu kuşağın parti içindeki etkinliğinin azalmasının hem bir göstergesi hem bir etmenidir. Yönetim değişikliği aşlında bir siyaset değişikliğinin sonucu ve biçimlenmesidir. CHP'nin

tek parti devrinin hakim ideolojisinden kısmen ayrılması, o dönemden kalma unsurların partiden soğumasına, kopmasına yol açmıştır. Bir başka etmen de partideki siyaset ve yönetim değişikliğini ve belirleyen toplumsal değişmedir. Yeni toplumsal güçlerin yükselişi parti içinde de o güçleri ifade ve temsil eden yeni kadroların iş başına gelmesini zorlamıştır.

2) Gerek 1973'de gerek 1977'de MV'leri ve A—A'ları arasında en büyük grup, yarıya yakını 1950—60 döneminde partiye girmiş üyelerdir. Üstelik bunların ağırlığı 1977'de daha da artmıştır (MV'lerinde eski kuşak aleyhine, tüm A—A'larında hem eski kuşak hem 1960—73 arası kuşaklar aleyhine). Demek ki, CHP İstanbul parlamenterleri arasında son dönemde, 1950—60'ların "zor" günlerinde partiye üye olmuş kişiler hakim durumdadır. Bunlar partinin yeni politikasının etkisiyle başka alanlardan CHP'ye gelmiş veya politize olmuş unsurlar değillerdir. Bu kişiler 1950'lerde partinin büyük ölçüde güç yitirilişini görüp yeni bir atılım yapmanın, bunun için de yeni siyasaların benimsenmesinin gerektiğini belki o zamandan hissetmiş kişiler olabilirler. Devletle partinin bütünleşmiş olduğu dönemi yaşamamışlardır, böyle bir şeyin bir daha gerçekleşmeyeceğini sezinlemiş ve sivil toplumla ilişki kurmanın önemini anlamış olabilirler.

CHP'nin 1960'ların sonu ile 1970'lerin başında varmış olduğu yer, 1950'lerde hızlanan modernleşme sürecinin ürünüdür. CHP'yi bu yeni yere oturtma işlevini, 1950'lerde siyasete atılmış kuşak yerine getirmiştir.

3) 27 Mayıs'ın hemen ertesinde (1960—65 arasında) partiye katılmış olan kuşak, 1965 seçimlerinde hem MV'leri hem tüm A—A'ları arasında oldukça kalabalık bir grup oluşturmaktadır: Sırasıyla toplamın % 25.0 ve 24.1'i. 1969'da 1965—70, 1973'de 1971—73, 1977'de 1974—77 kuşaklarına oranla çok daha iyi temsil edilmektedir. Parti siyasetleri ve yönetimindeki önemli değişmelere karşın ne 1973'de ne 1977'de bir önceki dönemde partiye katılanların hiçbiri MV olamamıştır.

1965'deki bu yüksek oranı 27 Mayıs ertesinde hem CHP'nin "kabul edilebilecek" tek parti gibi gözükmesinin, hem de iktidarda olmasının etkisiyle birçok bürokratin, özellikle 27 Mayıs'da ve Kurucu Meclis'de görev almış kişilerin partiye katılmasıyla açıklanabilir. Salt MV'leri açısından ise, bu kişilerin 27 Mayıs'la ilişkili oluşları, partililerin gözünde saygınlıklarının artmasına yol açmış ve seçilmelerinde etkili olmuş olabilir.

4) 1965—70 kuşağı, yani ortanın solu politikasının benimsenmesinin ertesinde partiye katılmış olan grup gerek MV'leri gerek tüm A—A'ları arasında 1950—60 kuşağından sonra en büyük grubu oluşturmaktadır. İlginç bir husus da 1972'de parti yönetimindeki değişiklikten sonra üye olmuş olanların ancak küçük bir grup oluşturabilmeleridir. Demek ki, 1969'dan itibaren CHP İstanbul MV'lerinin önemli bir bölümü parti içi iktidar mücadelesine katılmıştır. Bu mücadeleye katılmamış olan 1971 sonrası üyeleri MV'i olmada fazla bir başarı gösterememişlerdir. Bu aynı zamanda parti kadrolarında dönüşümün ardından belli bir kemikleşmenin başladığının da göstergesidir.

5) Tüm A—A'larına oranla MV'leri arasında en iyi temsil edilenler eski kuşak (1946 öncesi ve 1946—50 kuşakları) ve 1960—65 ile 1965—71 kuşaklarıdır. En yeni kuşakların seçilme şansları düşüktür. Nitekim 1950 öncesinde üye olanların oranı MV'lerinde % 24.5, A—A'larında % 16.6'dır; 1960—70 arasında üye olanlarda bu

oranlar % 31.5 ve % 22.8'dir. Diğer kuşaklar tüm A—A'ları arasında MV'lerine oranla daha iyi temsil edilmektedirler. Demek ki, eski üyeler MV'leri arasında daha iyi temsil edilme olanağına sahiptirler, fakat çok yaşlandıkça onların da temsil gücü azalmaktadır.

ÜYELİK SÜRESİ

Bu bölümde partideki eskilikle MV'lik arasındaki bağlantıyı araştıracağız. Üyelik süresi kriterini altı grup içinde ele alacağız: Seçim yılında üye olmuş olanlar, 1-3 yıl önce üye olmuş olanlar, 4-7 yıl önce üye olmuş olanlar, 8-11 yıl önce üye olmuş olanlar, 12-20 yıl önce üye olmuş olanlar, 20 yıldan fazla bir süredir üye olanlar.

Tablo: 16
MV'lerinin Üyelik Sürelerine Göre Dağılımları (% olarak)

	1965	1969	1973	1977	Toplam
Seçim yılında	12.5	9.1	—	—	3.5
1—3 yıl	—	9.1	—	—	1.7
4—7 yıl	37.5	9.1	23.5	4.8	15.8
8—11 yıl	—	9.1	5.9	19.0	10.5
12—20 yıl	25.0	18.2	41.1	42.8	35.1
20 yıldan fazla	25.0	45.5	29.4	33.3	33.3
TOPLAM	100.0	100.1	99.9	99.9	99.9

Tablo: 17
A—A'larının Üyelik Sürelerine Göre Dağılımları (% olarak)

	1965	1969	1973	1977	Toplam
Seçim yılında	7.4	3.3	8.3	6.4	6.6
1—3 yıl	11.1	6.7	—	4.3	5.2
4—7 yıl	18.5	10.0	27.1	11.5	15.5
8—11 yıl	18.5	13.3	4.2	9.3	10.7
12—20 yıl	27.7	36.7	39.6	30.9	32.5
20 yıldan fazla	16.7	30.0	20.8	37.4	29.5
TOPLAM	99.9	100.0	100.0	99.8	100.0

Tablolar incelendiğinde şu çıkarımlarda bulunabiliriz:

1) Gerek MV'leri gerek tüm A—A'ları arasında "orta" grup (4-11 yıllık üyeler) hemen hemen eşit oranda temsil edilmektedir: Sırasıyla % 26.3 ve % 26.2. Buna karşılık "eski" üyeler grubu (12 yıldan daha fazla bir süredir üye olanlar) MV'leri arasında daha kalabalıktır: % 68.4. Bu grubun A—A'ları arasındaki oranı ise % 62.0'

dir. "Yeni" üyeler grubu ise (Seçim yılı - 3 yıldır üye olanlar) tüm A—A'ları arasında daha yüksek bir oran tutturmaktadır: % 11.8. "Yeniler" grubundan MV'lerinin oranı % 5.2'dir. Görüldüğü gibi, eskilik MV olma şansını arttırmaktadır.

2) Gerek A—A'ları gerek MV'leri arasında "eski üyeler" grubu % 60'ın üzerinde bir oran tutturmaktadırlar: Sırasıyla % 62.0 ve % 68.4. Bu da gösteriyor ki "eskilik" sadece MV seçilebilmeyi değil, A—A'lığı için başvurabilmeyi de çeşitli yollarla belirlemektedir. Bu da siyasal elitliğe hazırlayıcı, yetiştirici bir kurum olarak siyasal partinin önemini gösterir.

3) 1969'dan itibaren hem MV'leri arasında hem bütün A—A'ları arasında "eski" üyelerin oranı 1965'e göre artmıştır. 1965'de 12 yıldan uzun bir süredir üye olanların oranı MV'lerinde % 50.0, A—A'larında % 54.4'dür. 1969'dan itibaren bu oran her iki grupta da % 65 ile % 70 arasında değişmiştir. Bu da gösteriyor ki, parti içinde siyaset ve yönetim değişikliği "yeniler" in önem kazanmasıyla sonuçlanmamıştır, aksine "yeniler" in ağırlığı azalmıştır. Bu durumu bir ölçüde 1965 seçimlerinin özel konumuyla açıklayabiliriz. 1965'de DP iktidarının son dönemlerinde veya 27 Mayıs ertesinde emekliye ayrılmış asker ve bürokratlar hem A—A'ı olmak için yüksek bir isteklilik göstermişler, hem de MV seçilmede oldukça başarılı olmuşlardır. Kısacası 1965'deki yenilenme 27 Mayıs'ın henüz devam eden etkilerinin bir sonucudur.

Partiye seçim yılında veya 1-3 yıl önce üye olup da MV seçilenleri 1973'den itibaren hiç rastlanmaması artık kişilerin salt yüksek devlet görevlerinin veya diğer parti dışı kurumların sağladığı kaynaklarla, saygınlıkla MV seçilmeyi başaramadıklarını, parti kurumu içinde bir süre "staj" dan geçmenin zorunlu hale geldiğini göstermektedir. Bu durum aslında parti örgütünün en güçlü gövde olduğu klasik sosyal-demokrat kitle partisi modeline uygundur. "Eski" üyelerin oranının artması parti örgütünün gücünün arttığının bir göstergesi sayılabilir.

PARTİDEKİ SON GÖREV

"Partideki son görev" değişkeninin incelenmesi hangi kademelerdeki üyelerin siyasal elit olabildiğinin, parti içinde bir "oligarşi" oluşup oluşmadığının belirlenmesi açısından önemlidir. Böyle bir inceleme kuramsal bazı önermelerin test edilmesi açısından da önem taşımaktadır. Klasik elit kuramının⁵⁹, özellikle de Roberto Michels'in örgüt ve oligarşi kuramının CHP—İstanbul MV'leri örneğinde geçerliliğinin sınanması açısından önemlidir.

Önce tabloları sunalım:

Tablolardan hareketle şu saptamaları yapabiliriz:

1) Klasik elitist kurama göre bütün toplumlarda eşitsizlik kuralıdır ve iktidar küçük bir azınlığın elinde toplanmıştır, bunlar kitleye kendilerini çeşitli yöntemlerle kabul ettirirler. Bu durumun nedenlerini açıklamada elitist kuramcılar birbirinden ayrılırlar. Pareto psikolojik etmenlerin önemini vurgularken, Mosca ve Michels örgütsel etmenlere ağırlık verirler. Mosca'nın bu olguyu açıklamak için başvurduğu

59 Klasik elitist kuram hakkında bkz. R.G. Schwartzenberg, op.cit., s. 213—220; Robert Putnam, *The Comparative Study of Political Elites*, New Jersey 1976, s. 2—4.

Tablo: 18
MV'lerinin Partideki Son Görevlerine Göre Dağılımları (% olarak)

	1965	1969	1973	1977	Toplam
En alt kademe	12.5	9.1	—	—	3.3
İlçe kademesi	—	18.2	22.2	17.4	16.7
İl kademesi	12.5	18.2	38.9	26.1	26.7
Üst kademe	50.0	36.4	22.2	39.1	35.0
En üst kademe	25.0	18.2	16.7	17.4	18.3
TOPLAM	100.0	100.1	100.0	100.0	100.0

Tablo: 19
A-A'larının Partideki Son Görevlerine Göre Dağılımları (% olarak)

	1965	1969	1973	1977	Toplam
En alt kademe	12.5	13.3	24.1	28.4	23.2
İlçe kademesi	37.5	23.3	31.0	23.4	27.4
İl kademesi	28.6	36.7	29.3	30.2	30.4
Üst kademe	14.3	16.7	10.3	14.2	13.7
En üst kademe	7.1	10.0	5.2	3.7	5.2
TOPLAM	100.0	100.0	99.9	99.9	99.9

kavram "yönetici sınıfın örgütlülüğünden gelen gücü" dür. Bizi asıl ilgilendiren Michels'in yaklaşımıdır, çünkü Michels özellikle siyasal partilerle ilgilenmiştir. Michels'e göre kitlenin kendi kendini yönetmesi maddi ve teknik bakımdan olanaksızdır, dolayısıyla kitlenin yönetilmesi için sürekli bir yönetici elite gereksinme duyulur. "Kitleler arasında daima yönetici sınıf düzeyine yükselen yeni bir örgütlü azınlık temayüz eder... Dış kuruluş, mekanizma, makina olarak parti zorunlu olarak üyelerinin tümüyle özdeşleşmez, sınıfla özdeşmesi hele hiç gerekmez. Kendi başına bir amaç haline dönüşen, kendine özgü hedefler ve çıkarlar saptayan parti yavaş yavaş temsil ettiği sınıftan kopar"⁶⁰. Bu oligarşik yönetici sınıfın örgüt üyeleri ve daha aşağı düzeylerdeki yöneticiler tarafından kontrol edilmesi olanaksızdır. Michels oligarşik yönetimin kaçınılmazlığını teknik, entellektüel, psikolojik bazı etmenlere bağlar. Teknik etmen örgütün varlığının görevlerde uzmanlaşmayı, yani teknik uzmanlaşmayı zorunlu kılması, uzmanlaşmanın da uzman liderlik olgusunu yaratmasıdır. Öte yandan partinin büyümesi ve mücadele içinde olması hiyerarşik bir yapıyı kaçınılmazlaştırır. Psikolojik etmenler arasında parti yöneticiliğinin zamanla alışkanlığa dayanan bir hak niteliğini kazanması, siyasete ilgisiz kitlelerin liderliğe gereksinme duymaları, kitlenin kendi çıkarlarını savunan liderler karşısında bir şükran duygusuna kapılması, liderlerin yüceltilmesi yer alır. Entellektüel etmenler ise kitle-

60 R.G. Schwartzberg, *op. cit.*, s. 492-4.

nin kendi kendini yönetecek nitelikte olmaması, profesyonel liderlerin daha yüksek bir kültür düzeyine sahip olmalarıdır, vb. Michels bütün bu etmenlerin liderliğin değişmemesi sonucunu doğurduğunu ekler.

Elimizdeki veriler Michels'in tezlerini bütün yönleriyle sınamamıza olanak vermemektedir. Sadece parti üst kademelerindeki kişilerin, aynı zamanda kitlenin temsilcisi konumunda bulunan MV'leri arasında nasıl temsil edildiklerine, alt kademelerden basit üyelerin MV seçilip seçilemediklerine bakacağız.

MV'lerinin % 53.3'ü partinin merkez yönetim kadrolarından gelmez, basit üye ve görevliler ise MV'lerinin sadece % 3.3'ünü (2 kişi) oluşturmaktadırlar. İlçe düzeyindeki yöneticiler bile MV'leri arasında % 16.7'lik küçük bir gruptur. Tek tek seçimlere bakıldığında, merkez yöneticileri MV'lerinin 1965'de % 75.0'ini, 1969'da % 54.6'sını, 1973'de % 38.9'unu ve 1977'de % 56.5'ini oluştururlar. Basit üyeler, görevliler ise 1965 ve 1969 yılları dışında MV'leri arasında hiç temsil edilmemektedirler.

Tüm A—A' larıyla ilgili verilere baktığımızda da vargularımız doğrulanmaktadır. Alt kademe mensupları MV'lerinin sadece % 3.3'üyenken, tüm A—A' larının % 23.2 gibi görece büyük bir bölümünü oluştururlar. Partideki yönetim değişikliğiyle birlikte, 1973'den itibaren basit üye ve görevlilerin A—A olma eğiliminin arttığı, ama bunlardan hiçbirinin MV seçilemediği izlenmektedir. Partideki son görevin düzeyi ile A—A sırası arasında oldukça yüksek bir korelasyona rastlanmaktadır. Korelasyon katsayıları 1965'de 0.3499, 1969'da 0.0425, 1973'de 0.6214'dür. 1969'da korelasyon katsayısının düşük olması A—A sayısının azlığına, dolayısıyla da alt ve üst sıraldakilerin pek farklılaşmamış olmalarına bağlanabilir.

Sonuç olarak MV'lerinin çoğunlukla partinin üst kademe (merkez) yöneticileri olduğu, il ve ilçe yöneticilerinin de bir ölçüde seçilebildiği, buna karşılık basit üyelerin çok istisnai durumlar dışında MV seçilemediği söylenebilir. Demek ki, Michels'in "kitleyi yöneten sürekli ve oligarşik bir yönetici elitin varolduğu", "partinin üleriyle özdeşleşmediği", hatta liderlerin değişmediği saptamaları örneğimizde bir ölçüde doğrulanmaktadır. Liderlerin değişmemesinden parti içinde yönetici kadroların hiç değişmediği anlaşılmalıdır, burada kastedilen iki ayrı liderlik türünün (MV'liği ve parti üst yöneticiliği) aynı ellerde toplandığıdır. Sınıf veya kitle kendi temsilcilerini belirleyememekte, parti üst yöneticileri konumlarından aldıkları güçle (parti içindeki iktidarları sayesinde üst sıraları elde ederek) kitlenin temsilcisi (MV) olarak ortaya çıkmaktadırlar.

2) 1973 hariç MV'lerinin çoğunluğu merkez yöneticileridir (yıllara göre sırasıyla % 75.0, % 54.6, % 38.9, % 56.5). Ama merkez yöneticisi MV'lerinin oranı hiçbir zaman 1965'deki % 75.0'lik düzeye ulaşamamıştır. 1973'deki düşük oran ise CHP'nin İstanbul'daki oy patlaması, dolayısıyla umulmadık sıralardan MV çıkartabilmiş olmasının bir sonucu sayılabilir. 1977'deki artışa yol açan etmenler arasında şunlar belirtilebilir: İstanbul'un çok sayıda MV çıkartabilme potansiyeli anlaşılınca bazı merkez yöneticilerinin bu ilden önseçimlere katılmaları, MV olmuş bulunan eski il veya ilçe yöneticilerinin merkez organlarına seçilmiş olmaları (İstanbul'dan çok MV seçilmiş olması bu ilin merkez yönetimindeki ağırlığının artması sonucunu vermiş olabilir), yerel parti örgütlerine dayanarak parti yönetimine gelmiş yeni parti içi iktidarın yerel örgütlerden taze kan devşirmesi, vb.

Dikkat çeken bir husus da 1969'dan itibaren MV'leri arasında, il ve ilçe yöneticilerinin görece önemli bir grup oluşturmaya başlamış olmalarıdır. Gerçi İstanbul'da CHP'nin MV sayısı 1973 ve 1977'de 1965'e göre 2-3 katına ulaşmıştır, dolayısıyla il ve ilçe yöneticiliğinden gelme MV'lerinin artışı MV sayısındaki mutlak artışın bir sonucu sayılabilir. Ama 1969'da MV sayısında fazla bir artış olmaksızın, ilçe yöneticilerinin MV'leri arasındaki oranı % 0.0'dan % 18.2'ye, il yöneticilerinin oranı ise % 12.5'dan % 18.2'ye çıkmıştır. Bu artış 1973'de de devam etmiş, 1977'de ise azalma olmakla birlikte il ve ilçe yöneticileri yüksek sayılabilecek bir oranı tutturmayı başarmışlardır.

Bu verilerden hareketle şu vargılara ulaşabiliriz. Birincisi yeni CHP'de il ve ilçe örgütlerinin belirli bir ağırlık kazandığıdır. İkincisi parti içindeki siyasal çizgi ve yönetim değişikliğinin tamamlanmasından sonra il ve ilçe örgütlerinin ağırlığının yeniden azalmaya başladığı, merkez organlarının ağırlığının yeniden artmaya başladığıdır. O zaman şöyle bir önerme ileri sürülebilir: Partide siyasal ve örgütsel dönüşümler önce parti orta kademelerinden yeni unsurların ulusal siyasal elite katılması sonucunu doğurmakta, ama dönüşüm sona erdikten parti yeni bir dengeye kavuştuktan sonra orta kademelerden devşirilen yeni unsurlarla birlikte parti üst kademesi yeniden ağırlığını duyurmakta, merkeziyetçilik yeniden güçlenmektedir.

PARTİ İÇİ HAREKETLİLİK

Bu bölümde MV'lerinin parti içinde nasıl yükseldiklerini, tabandan mı geldiklerini, yoksa partideki üst görevlere başka elitlerden mi atıldıklarını araştıracağız.

Tablo: 20

MV'lerinin Parti İçindeki İlk ve Son Görevlerine Göre Dağılımları (% olarak)

İlk görev	Son görev	1965	1969	1973	1977	Toplam
Taban	Taban	12.5	10.0	—	—	3.4
Taban	İlçe, İl	12.5	10.0	27.8	17.4	18.7
Taban	Üst. Kad.	25.0	30.0	11.2	17.4	18.6
Taban kökenliler		50.0	50.0	39.0	34.8	40.7
İlçe	İlçe	—	—	5.6	4.3	3.4
İlçe	İl	—	10.0	16.7	8.7	10.2
İlçe	Üst Kad.	—	10.0	5.6	21.7	10.2
İlçe kökenliler		—	20.0	27.9	34.7	23.8
İl	İl	—	20.0	5.6	13.0	10.2
İl	Üst Kad.	12.5	10.0	16.7	4.3	11.9
İl kökenliler		12.5	30.0	22.3	17.3	22.1
Üst kademe kökenliler		37.5	—	11.1	13.0	13.6
TOPLAM		100.0	100.0	100.3	99.8	100.2

Tabloda da görüldüğü gibi MV'lerinin çoğunluğu tabandan üst kademelere doğru yükselen kişiler değildir. Tabandan yükselenler MV'lerinin ortalama % 40.7'sini oluşturmaktadır. Tabandan üst kademelere yükselenlerin bir kısmı ise partide uzun bir üyelik süresi geçirmeden kısa bir süre basit bir üye olarak kalıp, hemen sonra üst kademelere atlayan yüksek bürokratlardır. En büyük grubu ilçe ve il kademelerinde göreve başlayanlar oluşturmaktadır.

Gelişmenin yönüne bakıldığında, ilçe ve il kademelerinden göreve başlayarak yükselenlerin öneminin giderek arttığı görülmektedir: 1965'de % 12.5, 1969'da % 50.0, 1973'de % 50.2, 1977'de % 52.0. Buna karşılık üst kademelerden veya tabandan gelenlerin oranı azalmaktadır. Üst kademelerden gelenlerin azalması bürokrasiden doğrudan parti üst kademelerine atlayan unsurların azalmasının bir sonucu olabilir. İlçe ve il yöneticisi kökenlilerin artması ise parti içinde il ve ilçe örgütlerinin öneminin arttığına bir başka göstergesidir.

1965'deki kalıp uzun süredir partiye üye olan, tabandan üst düzeylere çıkan unsurlarla bürokrasiden gelip parti üst kademelerine atlayan unsurların bileşiminden ibaretti. 1969'dan itibaren geçerli olan kalıp ise esas olarak ilçe veya il kademelerinde yöneticilikle aktif parti yaşamına başlayan unsurlarla tabandan gelen unsurların bileşiminden ibarettir. Üst kademelerden dolaysız olarak göreve başlayan unsurların azalması parti örgütünün dış kurumlar (bürokrasi, Kurucu Meclis) karşısında öneminin ve özerkliğinin artmasının bir göstergesi sayılabilir. Yukarıda da belirtildiği gibi bu, kitle partisi modeline belli bir yaklaşmayı ifade eder.

CHP'NİN DEVŞİRME KALIBI

Bu bölümde CHP'deki devşirme kanallarını, geçirgenlik derecesini ve devşirme yapılan kurumsal alanları belirlemeye çalışacağız.

1. Geçirgenlik

R. Putnam devşirme kalıplarının en başta geçirgenliklerine göre birbirlerinden ayrıldıklarını saptar. Şöyle bir ayırım yapar: Tepeye hemen girebilme olanağını sağlayan sistemler ve tepeye alt kademelerden geçerek ulaşabilme olanağını veren sistemler ⁶¹. Buradaki örnekte tepe MV'liğidir. Geçirgenlik diğer elitlerden dolaysızca siyasal elit statüsüne, MV'liğine geçme olanağı yüksekse fazla olacaktır. Siyasal elit, MV olmak için uzun süre siyasal örgütlerin alt kademelerinde çalışmak gerekiyorsa geçirgenlik az olacaktır ⁶².

Geçirgenliği ölçmek için şöyle bir yöntem benimsendi. Önce MV'lerini iki kategoriye ayırdık. Siyasal parti içinde yetişerek uzunca bir süre sonunda (7 yıldan fazla) ve tabandan girip yükselerek MV olanları *tırmananlar*, partide ilk görevi il ya da üst kademe yöneticiliği olmuş ve başka bir elitten gelip kısa sürede (7 yıl veya daha az) MV olanları *atlayanlar* kategorisinde ele aldık. Bazı özgül durumların sınıflandırılmasında ise tek tek MV'lerinin başka bazı özellikleri ele alındı (bu durumda dört MV vardır).

Şöyle bir dağılım elde ediyoruz:

61 R. Putnam, *op. cit.*, s. 47-8.

62 *Idem.*

Tablo: 21
MV'lerinin Devşirme Tazına Göre dağılımı (% olarak)

	1965	1969	1973	1977	Toplam
Tırmananlar	37.5	54.5	61.1	69.6	60.0
Atlayanlar	62.5	45.5	38.9	26.1	38.3
Belirsiz	—	—	—	4.3	1.7
TOPLAM	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Parti dışı kanallardan MV'liğine atlayanlar toplam % 38.3 oranındadır, yani aşağı yukarı MV'lerinin % 40'ı atlayanlar kategorisine mensuptur. MV'lerinin yarıdan azı parti içinde görece uzun bir yetiştirme sürecinden geçmeksizin bürokrasiden, sendikalardan, yerel yönetimlerden, vs. parlamentoya atlayabilmektedir.

Bir başka ilgi çekici husus atlayanların oranının 1965'den 1977'e düzenli bir düşüş göstermesidir. Siyasal elitliğe (MV'liğine) geçişte aracı kurum giderek daha büyük çapta siyasal parti olmakta, parti dışı kurumlar giderek önemlerini yitirmektedirler. Bu durum siyasal-örgütsel yapıda parti biçiminin güçlenmesine tanıklık ettiği gibi, CHP içindeki değişimleri de yansıtmaktadır. CHP'de bir devşirme kanalı olarak partinin önemi artmış, geçirgenlik azalmıştır. Bu niteliğiyle CHP, parti içindeki siyasal çizgi değişimine koşut olarak, parti örgütünün ağırlığıyla tanınan sosyal-demokrat kitle partisi modeline yaklaşmıştır.

2. Kurumsal alanlar

Putnam siyasal devşirmede bazı ortak, bütün ülkelerde rastlanılan kurumsal alanların varlığından söz etmekte, bunlar arasında örneğimizde de görülen siyasal partiyi, bürokrasiyi, yerel yönetimleri saymaktadır. Her ülkede görülmemekle birlikte eğitim kurumları, sendikalar, dernekler, dinsel örgütler de kurumsal alanlar arasında yer almaktadır. Eğitim kurumlarının rolünü daha önce incelemiştik. Derneklerle ilgili yeterli verilerden yoksunuz. İşveren dernek ve örgütleri, dinsel örgütlerde yönetici görevler ifa etmiş MV'lerine rastlayamadık (buna karşılık esnaf derneği yöneticilerine rastlanıyor). Öte yandan yerel yönetimlerde görev alanlar aynı zamanda esas olarak parti içinde yetişmiş olduklarından, devşirme kanalları olarak parti ve yerel yönetimler çakışmaktadır. Daha önce ele aldığımız yerel yönetimleri, bu nedenle bu bölümde analiz dışı bırakacağız. Kısacası kurumsal alan olarak siyasal parti, bürokrasi ve sendikaları ele alacağız.

Tabloda görüldüğü gibi siyasal partinin devşirmede rolü, bürokrasinin rolünün azalmasına koşut olarak artmaktadır. Gerçi 1977'de bürokrasinin rolünde bir artış görülmekle birlikte (% 16.7'den % 21.7'e yükseliş), bu artış daha özgül bir kurumsal alan oluşturan (herşeyden önce özerk bir kurum olması açısından) üniversiteden kaynaklanmaktadır. Bu eğilim daha önceki çözümlerimizde belirtilen bürokrasinin gerek toplum gerek CHP içinde ağırlığını yitirdiği yönündeki vargımızla uyumludur. Bürokrasinin bir devşirme alanı olarak öneminin azalması CHP'deki devşirme kalıbının, bürokrasi kanalının en zayıf olduğu Anglo-Amerikan demokrasilerindeki kalıba yaklaştığını gösterir. Partinin devşirme kanalı olarak öneminin artmasının ardında bir başka eğilim gizlidir: Yerel yönetimlerin ağırlığının artması. İlçe ve il

Tablo: 22
MV'lerinin Kurumsal Alanlara Göre Dağılımı (% olarak)

	1965	1969	1973	1977	Toplam
Siyasal parti	37.5	54.5	61.1	69.6	60.0
Bürokrasi	50.0	36.3	16.7	21.7	26.6
— Sivil bürokrasi	37.5	27.2	16.7	13.0	20.0
— Üniversite	—	—	—	8.7	3.3
— Ordu	12.5	9.1	—	—	3.3
Sendikalar	—	9.1	16.7	4.3	8.3
Diğer	12.5	—	5.6	4.3	5.0
TOPLAM	100.0	99.9	100.0	99.9	99.9

düzeyindeki parti yöneticileri genellikle yerel meclislerden geçerek ulusal siyasal elit statüsüne ulaşmaktadırlar. Putnam'ın belirttiği gibi sol partilerde yerel yöneticiler daha çok üst kademelere çıkabilmektedir⁶³. Sendikalar ise sadece 1973'de önemli bir devşirme alanı olarak ortaya çıkmakta, 1977'de yeniden önemlerini yitirmektedir. Dolayısıyla CHP'nin sendikalarla ayrıcalıklı ilişkileri olan klasik işçi veya sosyal-demokrat parti modelinden, bu noktada ayrıldığı söylenebilir. Hâlâ iki temel devşirme alanı vardır: Siyasal parti veya yerel meclisler ve bürokrasi. Bunlardan ikincisi gerilerken, birincisi güçlenmektedir. Sendikalar veya başka kurumların devşirmede ciddi bir ağırlığı yoktur.

SONUÇ

CHP'de bir elit dönüşümünden sözedilebilir mi? Verileri incelediğimizde İstanbul CHP MV'lerinin devşirme kalıbının özellikle 1969'dan itibaren bazı önemli değişiklikler geçirdiğini gözlemlemekteyiz. Bu değişimin başat öğeleri şöyle sıralanabilir:

- 1) İstanbul doğumlu MV'leri giderek azalmış, İstanbul dışında doğmuş olanlar artmıştır, özellikle Karadeniz ve İç Anadolu gibi orta derecede gelişmiş bölgeler kökenlilerin oranı yükselmiştir.
- 2) Yüksek öğrenim görmüş MV'lerinin oranı giderek düşmüştür, buna karşılık ilkökul mezunu MV'lerine dahi rastlanmaya başlanmıştır.
- 3) Hukuk fakülteleri ve harp okulları mezunlarının MV'leri içindeki oranları düşerken, sosyal bilimler öğretimi yapan okullar ve İTÜ siyasal elit yetiştiricisi yeni kurumlar olarak temayüz etmeye başlamışlardır.
- 4) Toplumdaki ağırlığı azalan bürokrasi kökenli MV'lerinin oranı düzenli olarak azalmış, buna karşılık 1950 ve 60'lardaki toplumsal gelişmenin ön plana çıkardığı yeni bazı toplumsal kategoriler, işadamları ve sendikacılar da MV'leri arasında temsil edilmeye başlanmışlardır.
- 5) Hukukçuların yanısıra mühendisler ve iktisatçılar MV'liğine yönelen iki yeni serbest meslek grubudur.

- 6) Yerel meclisler çok önemli bir siyasal devşirme kanalı olarak ortaya çıkmışlardır. Yine siyasal devşirme kanalı olarak partinin önemi artarken, bürokrasininki azalmıştır.
- 7) Tek parti dönemi kuşağı 1950—60 ve 1960—65 kuşakları karşısında önemi yitirmiştir.
- 8) MV'leri arasında il ve ilçe kademelerindeki parti görevlilerinin oranı artarken merkez kademesinde görevli olanların oranı düşmüştür.
- 9) CHP'nin eski geçirgen devşirme kalıbı yerini daha az geçirgen, parti içinde yükselmeye ağırlık tanıyan bir devşirme kalıbına bırakmıştır.

Bununla birlikte salt değişimleri ele almak yanıltıcı olabilir, bazı özellikler bütün sözkonusu dönem boyunca (1965—77) fazla değişmemişlerdir. Kadın MV'lerinin sayısı sürekli çok az olmuş, hakim yaş grubu sürekli olarak orta yaş olmuş (40—49 yaş grubu), yüksek öğrenimliler daima MV'lerinin çoğunluğunu oluşturmuşlar, hukuk mezunları, avukatlar sürekli en kalabalık grup olagelmüşler, serbest meslek sahipleri MV'leri içinde devamlı olarak en büyük grubu meydana getirmişler, MV'lerinin ezici çoğunluğu yüksek toplumsal statülü kesimlerden gelmeye devam etmiş, sendikacılar dışında işçiler MV'leri arasında hiç temsil edilmemişler, bir önceki dönemde MV olanlar yeni dönemde MV olanlar arasında sürekli en büyük grubu oluşturmuşlar, alt kademe görevlileri çok az, istisnai olarak MV olabilmişlerdir vb.

Sonuç olarak, CHP'de (İstanbul MV'leri arasında) bir elit dönüşümü yönünde bazı gelişmelerin görüldüğü, ama eski elit yapısının bütünüyle tasfiye olmaktan uzak olduğunu, sadece daha türdeş bir elit grubunun yerine daha heterojen bir elit grubunun geldiğini belirtmek mümkündür. Bu özelliğiyle CHP, "her şeyi kapalı parti" modeline yakındır ⁶⁴.

Her şeyi kapalı partinin devşirme kalıbı açısından ana özellikleri belli bir sınıfın, grubun siyasal çerçevelenmesine değil de, seçmenlerin kazanılmasına yönelik olması, tek bir sınıf değil de değişik toplumsal kategorileri yanına çekmeye çalışması, dolayısıyla heterojen bir seçmen ve elit grubuna sahip olması, parti içinde örgüt yöneticilerinden çok seçilmiş (meclis üyesi) kişilerin iktidardır. Bu özelliklere CHP'de rastlanmaktadır. Ama CHP'de devşirme yapılan kurumsal alan olarak siyasal partinin giderek önem kazanması, parti-dışı devşirme alanlarının ön plana çıktığı ⁶⁵ her şeyi kapalı parti modeline değil de, kitle partisi modeline uygun düşmektedir.

64 Her şeyi kapalı parti kavramı Otto Kirchheimer'a aittir. Bkz. Otto Kirchheimer, *The Transformation of the Western European Party Systems*, in Joseph La Palombara and Myron Weiner, *Political Parties and Political Development*, New Jersey 1966, s. 177—200. Özellikle s. 192—199. Schwartzenberg, çekim partisi (parti d'attraction) kavramını kullanmaktadır. Bkz. Schwartzenberg, *op.cit.*, s. 508—509.

65 Schwartzenberg, *op. cit.*, s. 504.